

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Булатова О.В., Захарова О.В.,
Карпенко О.І., Федоров Е.В.

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КРАЇН
В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЇ:
ВИКЛИКИ, ЗАГРОЗИ, РИЗИКИ**

Київ, 2024

УДК 338.23

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Маріупольського державного університету
Міністерства освіти і науки України
(протокол № 13 від 20.06.2024 р.)*

Рецензенти:

Борзенко О.О., доктор економічних наук, професор, завідувач сектору міжнародних фінансових досліджень ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Ліщинський І.О. доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки Навчально-наукового інституту міжнародних відносин ім. Б.Д. Гаврилишина

Резнікова Н.В. доктор економічних наук, професор, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Навчально-наукового інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка

Булатова О.В., Захарова О.В., Карпенко О.І., Федоров Е.В.
Економічна безпека країн в умовах сучасних глобальних трансформацій: виклики, загрози, ризики/за загальною редакцією д.е.н., проф. О.В. Булатової. . – Місто: Київ: МДУ, 2024. – 290 с.
(наукове видання)

ISBN

У монографії досліджуються сучасні процеси безпекового розвитку країн. Висвітлено ієрархію рівнів економічної безпеки в контексті сучасної просторової структури світового господарства, визначено особливості формування регіональних комплексів безпеки. Досліджено сучасні науково-методичні засади дослідження вимірювання рівня безпеки та моніторингу її стану. Проаналізовано динамічні зміни глобальних трансформацій, визначено їх вплив на безпековий розвиток національних економік. Надано оцінку безпекового розвитку України в структурі європейського регіонального безпекового комплексу.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти, усіх, хто цікавиться проблемами сучасної міжнародної економічного розвитку.

© **Булатова О.В., Захарова О.В.,
Карпенко О.І., Федоров Е.В.**
2024
© МДУ, 2024

заборгованості та падіння глобального рівня добробуту внаслідок інфляції; з активізацією процесів використання інформаційного простору як інструменту впливу, інформаційними війнами, кіберзлочинністю та проникненням технологій штучного інтелекту у всі сфери життя; із загостренням питань соціально-економічного нерівності та подальшим зростанням обсягів міграції населення, а також екологічними аспектами безпеки, що витікають з поширення екоциду, особливо у тому числі на території України внаслідок військових дій, та неефективності міжнародного співробітництва у розв'язанні глобальних екологічних проблем.

Отримані результати рейтингування можуть бути покладені в основу розбудови Національного профілю ризиків безпеки економічного розвитку України.

Підсумовуючи зазначимо, що система оцінювання ризиків є ефективним інструментом управління ризиками безпеки, дозволяє державі краще розуміти потенційний вплив загроз на порушення безпеки та стійкості розвитку та ступінь імовірності настання таких станів. Таке розуміння дозволяє: розробляти план та алгоритм дій запобігання, виявлення та реагування на ризикові події, визначивши потенційні вразливості та загрози; ефективно планувати та розподіляти ресурси; пріоритезувати ризики, концентруючись на критичних сферах вразливості; типологізувати ризики та імовірністю та ступенем впливу, визначаючи найбільш оптимальні заходи та форми контролю; мінімізувати втрати від потенційних ризиків та загроз.

5.2. Безпека національних економік в умовах загострення глобальних протиріч

Емпіричний досвід функціонування безпекових систем в країнах та регіонах світу демонструє усе більшу вагомість «м'яких» параметрів безпеки, до яких належить і економічна безпека. Зокрема, результати дослідження регіональних безпекових комплексів свідчать про поступове розширення функціоналу міждержавних інститутів у сфері забезпечення безпеки національних та регіональних економік. Водночас, безпековий фокус національної політики країн досі більшою мірою зосереджується навколо «жорстких» складових безпеки, а системи

забезпечення економічної безпеки у багатьох країнах знаходяться на стадії формування.

Взагалі, питання економічної безпеки, як правило, актуалізуються або після економічних криз, переважно, регіонального або глобального масштабу, які стають причиною розбалансування національних економік, або через появу нових викликів для світового господарства чи загострення протиріч між його суб'єктами. Так, зростання актуальності безпекового порядку денного у 2018-2019 рр. стало наслідком торговельної війни між США та Китаєм як найбільшими світовими економіками і відповідного посилення напруги у світовій торгівлі. У 2020-2021 рр. новим викликом для безпеки глобальної економіки стала пандемія COVID-19. З 2022 року повномасштабна війна, розв'язана РФ проти України, загострила ризики не тільки для регіональної безпеки (зокрема, у частині міграційної кризи, енергетичної безпеки), але й для глобальної економіки (зокрема, у частині продовольчої кризи).

В останні роки відзначається певний прогрес у визнанні значимості економічної складової національної безпеки. Це, перш за все, проявляється у закладенні інституційно-нормативних підвалин забезпечення безпеки національної економіки – заснуванні профільних державних органів, прийнятті законодавчих документів та розробці відповідних стратегічних планів. Так, в уряді Японії запроваджено посаду Міністра з економічної безпеки, а законодавчий акт про економічну безпеку знаходиться в процесі прийняття. В Україні у 2021 р. прийнято Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року [135]. З того ж року в країні діє Бюро економічної безпеки, місією якого визначено забезпечення безпекового напрямку для економіки України (невразливість національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз) через виявлення ймовірних зон ризиків в економіці, що призводить до її тінізації, з метою їх нівелювання та протидію правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави [16].

Крім суто безпекових органів країни створюють вузькопрофільні інституції (як внутрішні, так і міждержавні), функціонал яких спрямовано на сприяння підтримці окремих складових безпеки. Зокрема, у Австралії для мінімізації вразливих місць у ланцюгах поставок до структури уряду включено Управління стійкості ланцюгів поставок; крім того, у партнерстві з Індією та Японією країна долучилася до регіональної Ініціативи стійкості ланцюгів поставок, яка опікується спільним вирішенням

відповідних проблемних питань, що можуть негативно вплинути на економічну безпеку цих держав.

Досвід реалізації безпекової політики провідними країнами світу демонструє, що основними чинниками у розробці відповідних безпекових стратегій є інтереси національної безпеки, пов'язані із конкурентними перевагами країни в певних секторах світової торгівлі, безпекою інвестицій (зокрема, й зарубіжних) та із забезпеченням ланцюгів поставок. Економічна безпека вийшла на перший план політичних дискусій у всьому світі, оскільки низка криз – останні з них пандемія COVID-19 і повномасштабна війна в Україні – порушили глобальні ланцюги поставок. Уряди в усьому світі шукають способи зробити свої країни менш вразливими до таких збоїв, особливо зараз, коли зростання геополітичної напруженості додає нової невизначеності.

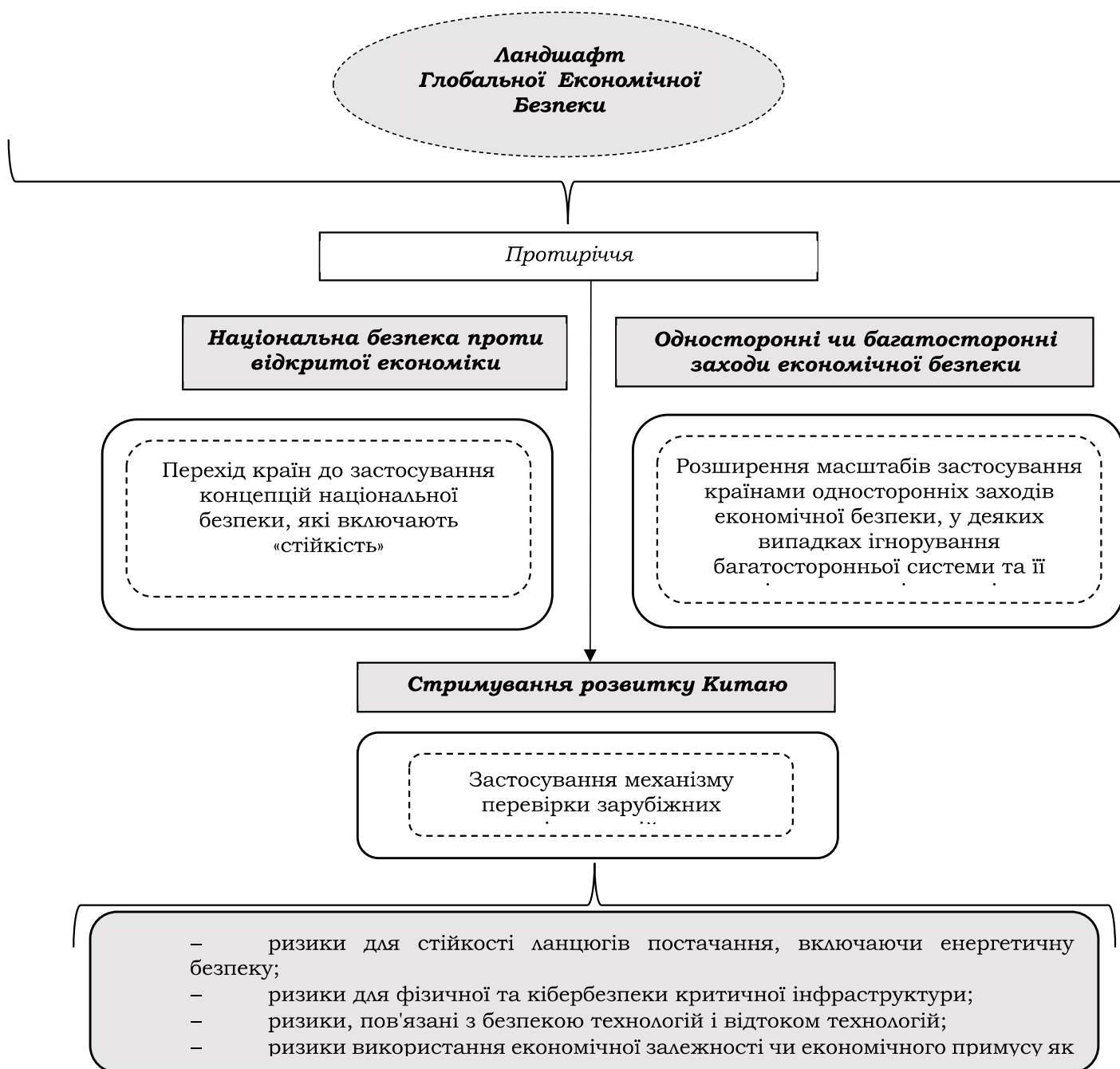
Невизначеність та націоналізм дедалі більше визначають глобальний економічний порядок денний. Нещодавні глобальні потрясіння – від проблем із ланцюжками поставок через пандемію до війни в Україні, зростання націоналізму та авторитарних урядів – вивели безпеку та стійкість у центр політики економічної безпеки в усьому світі. Якщо країни з розвиненою економікою, такі як США, Європа та Японія, колись розглядали конкурентоспроможність Китаю як економічну можливість, то тепер вони вбачають у цьому загрозу безпеці. Ризики, пов'язані з певними економічними зв'язками, швидко поширюються в поточному геополітичному та технологічному середовищі та все більше зливаються з проблемами безпеки. Ось чому країни світу мають розробити комплексний підхід до спільного визначення, оцінки та управління ризиками для своєї економічної безпеки. У Стратегіях економічної безпеки країн світу, зокрема ЄС, найближчим часом мають бути враховані наступні ризики, визначені за результатами дослідження сучасних глобальних трансформацій: ризики для стійкості ланцюгів постачання, включаючи енергетичну безпеку; ризики для фізичної та кібербезпеки критичної інфраструктури; ризики, пов'язані з безпекою технологій і відтоком технологій; ризики використання економічної залежності чи економічного примусу як зброї.

Інтенсивне субсидування Китаєм своїх підприємств, активна промислова політика, стратегічне використання зовнішньої політики для досягнення економічних цілей та перетворення економічних зв'язків на зброю для тиску на треті країни стимулюють розширення заходів економічної безпеки та

імплементацию їх до безпекових стратегій. Така політика включає перевірку інвестицій (при необхідності блокування інвестицій, що становлять загрозу безпеці) та посилений експортний контроль (для контролю за експортом товарів та послуг подвійного цивільного та військового призначення) [293].

Країни приймають усе більш масштабні і складніші набори інструментів для захисту своєї безпеки та стратегічних активів, а також для диверсифікації своїх ланцюжків поставок – все для того, щоб переконатися, що вони не схильні до ризиків безпеки, а їхня економіка стійка до потрясінь та загроз з боку третіх країн. Країни в односторонньому порядку впровадили широкий спектр інструментів з різними функціями та ефектами. Усього п'ять років тому заходів економічної безпеки, які вживаються в односторонньому порядку, було набагато менше і вони були більш слабкими.

В основі еволюції розробки політики економічної безпеки лежать три головні суперечності. Одностороння політика економічної безпеки набирає обертів у всьому світі, її масштаби розширюються, у деяких випадках ігноруючи багатосторонню систему та її міжнародні інститути. Майбутнє глобальної системи, заснованої на національних правилах, у яких пріоритет віддається розширеній інтерпретації національної безпеки та стійкості, а не глобальним економічним вигодам, за рахунок спеціальної співпраці та координації в галузях, що становлять спільний інтерес для окремих країн, призводить до значних розбіжностей. Поточні дебати про політику економічної безпеки, такі як перевірка вихідних інвестицій, експортний контроль та стійкість ланцюжка поставок, виникають через три основні протиріччя. По-перше, це необхідність збалансувати захист національної безпеки та бажання підтримувати відкриту економіку. Друге протиріччя виникає у протиставленні одностороннього та багатостороннього формування політики. Третє – стосується підходу до Китаю, зростання конкурентоспроможності якого країни світу визначають як економічну можливість чи загрозу (рис. 5.4).

**Рис 5.4. Головні протириччя сучасного ландшафту
глобальної економічної безпеки**

Джерело: побудовано автором

1. Національна безпека проти відкритої економіки.
Певну неузгодженість між завданнями забезпечення на належному рівні економічної безпеки і одночасної підтримки достатньої відкритості національної економіки відчують багато

країн. Так, Японія у повній мірі усвідомлює наявність напруги між захистом своїх активів і ланцюгів поставок від вразливості (через захист патентів і зміцнення основної інфраструктури) і водночас бажанням залишатися активним учасником лібералізованої системи торгівлі. Аналогічно, США підкреслюють готовність співпрацювати з партнерами для зміцнення та диверсифікації всієї екосистеми ланцюжка поставок у довгостроковій перспективі, та водночас чітко заявляють, що самозахист від загроз Китаю є центральним для їхньої політики економічної безпеки щодо стійкості ланцюга поставок та зміцнення заходів з регулювання торговельної діяльності проти передбачуваної несумлінних практик зовнішньої торгівлі.

Хоча національна безпека є спільним знаменником при розробці політики та стратегії економічної безпеки, інтерпретація цього терміну урядами та сфера його застосування дуже різняться. Політики дедалі більше схиляються до концепції національної безпеки, яка включає «стійкість». Поширення технологій подвійного призначення є однією з проблем, які змушують країни розширювати свою концепцію національної безпеки. Китай, наприклад, проводить політику злиття цивільних та військових технологій, яка стирає межу між ними. Китай також використовує свою економічну міць, щоб впливати на рішення та поведінку інших акторів. Це, у свою чергу, спонукало інші країни вважати стійкість пріоритетом національної безпеки з метою зробити свою економіку максимально стійкою до зовнішніх викликів і ризиків та включити питання стійкості до своїх стратегій економічної безпеки. Однак економічна безпека перебуває в площині зовнішньоекономічної політики, яка в більшості країн не має внутрішнього інституційного забезпечення. Саме тому, пріоритетність економічної безпеки має бути відображена, в першу чергу, в інституційному середовищі країни.

2. Односторонній підхід проти багатостороннього.

Логіка стійкості та необхідність менше залежати від китайського ринку викликала нову хвилю односторонніх заходів економічної безпеки та промислової політики країн світу. Однак за умови зосередження виключно на перевагах для внутрішнього ринку – і без погодження з партнерами – вони можуть завдати шкоди. Нещодавні приклади наслідків неврегульованості односторонніх заходів – новий контроль за експортом напівпровідників у США та Закон про зниження інфляції створили

значні проблеми для партнерів з ЄС. Закон про зниження інфляції, наприклад, стимулює європейські компанії переводити операції в США. ЄС та США намагаються вирішити ці проблеми, але вони показують, як неузгоджена політика може мати широкі ненавмисні наслідки для партнерів. В даний час координація може здійснюватися в ексклюзивних форматах, таких як «Велика сімка» або Рада з торгівлі та технологій, і навпаки, багатостороння структура економічної безпеки могла б запропонувати платформу не тільки для координації ініціатив та заходів у відповідь, а й для запровадження нової концепції колективної економічної безпеки.

3. Врахування стратегії Китаю.

Для всіх країн питання економічної безпеки офіційно лише опосередковано пов'язане з Китаєм – воно стосується Китаю лише в тому випадку, якщо він діє, порушуючи їхню політику. Однак США створюють правила економічної безпеки, які, відображаючи їхню стратегію щодо Китаю, прямо націлені на Китай. Новий експортний контроль США щодо напівпровідників, спрямований на експорт продуктів, послуг, знань та робочої сили в Китай, є яскравим прикладом підходу до економічної безпеки, заснованого на прагненні перевершити Китай та стримувати його розвиток. Різницю в підходах частково можна пояснити відмінностями офіційного підходу урядів країн до Китаю. У своїй останній стратегії національної безпеки США офіційно визнали Китай загрозою національній безпеці. Інші країни дотримуються офіційної позиції, згідно з якою Китай не розглядається як загроза національній безпеці.

Ще одним варіантом нового бачення політики та стратегій економічної безпеки, який потребує структурного переосмислення правил глобалізації, є обговорення перевірки зарубіжних інвестицій. Перевірка прямих зарубіжних інвестицій дає позитивне підґрунтя для обговорення цих протиріч. Здебільшого у відповідь на передбачувані хижацькі інвестиції Китаю більшість країн з розвиненою економікою зараз відсівають іноземні інвестиції, хоча й з великими відмінностями в режимах. Але ніхто офіційно не перевіряє зарубіжні інвестиції, наприклад, європейські фірми, які інвестують у Китай. З середини 2010-х років кількість та масштаби механізмів перевірки іноземних інвестицій зростали, і в даний час вони все більше стають нормою, але на це знадобилося багато років та зусиль.

Треба також зауважити, що перевірка зарубіжних інвестицій стикається з додатковими перешкодами. У Японії та Південній Кореї вже діють невеликі обмеження. Це залишки економічної системи, яка існувала до того, як країни почали відкривати свою економіку, саме тому сьогодні вони охоплюють доволі обмежені області – іноземні банки, виробництво зброї та наркотики. Уряд США, з іншого боку, пропонує нові обмеження, спрямовані на раніше не обмежений відтік капіталу у такі країни, як Китай, Іран та Північна Корея. Європейська комісія розгляне цю політику у 2023 році та перегляне правила перевірки ПІІ. Отже, хоча результат може здаватися ідентичним, «системи перевірки» в Японії та Південній Кореї та система, запропонована США, і та, що на порядку денному в ЄС, є результатами двох протилежних процесів та спонукань. Слід зазначити, що на економічну відкритість Японії та Південної Кореї вплинули нові міркування про економічну безпеку, і вони також нині зважують можливість та доцільність перевірки зарубіжних інвестицій на шляху перед ухваленням нової політики економічної безпеки. У 2020 році Південна Корея переглянула Закон про запобігання розголошенню та захисту промислових технологій [423], який регулює не лише іноземні злиття та поглинання національних базових технологій, а й експорт базових технологій, які отримали державну підтримку під час НДДКР. Японія ухвалила Закон про сприяння економічній безпеці, щоб захистити ланцюжки поставок для своєї економіки та захистити вітчизняні інновації.

Закон про національний захист критичних можливостей [382], запропонований законодавцями США, спрямований на захист технологічних знань США та запобігання підтримці китайських технологій американськими грошима та ноу-хау. Своїми останніми заходами експортного контролю США ясно дали зрозуміти, що вони не ухиляються від правил, спрямованих проти Китаю. Що стосується ЄС, то він продовжуватиме обирати політику, яка не націлена на конкретну країну (незалежну від країни), включаючи будь-який майбутній механізм перевірки зарубіжних інвестицій [457]. Перевірка зарубіжних інвестицій має бути зосереджена на чутливих технологіях та стратегічних секторах. Без конкретної географічної мети зусилля ЄС щодо перевірки інвестицій будуть більш трудомісткими та капіталомісткими, оскільки теоретично можна перевірити будь-яку країну призначення. Таким чином, ЄС повинен спочатку звужити фокус лише до прямих інвестицій та націлити їх на конкретні сектори та/або товари. Великі європейські

зарубіжні інвестиції в Китай зосереджені у певних секторах, таких як автомобілебудування, харчова промисловість та дистрибуція, фармацевтика та біотехнології, а також хімічна промисловість [456]. Першочерговою метою є зосередження на якості та кількості інвестицій, аналіз має включати як великі інвестиції, так і невеликі інвестиції у чутливі технології та стратегічні галузі, це може допомогти ЄС отримати більш чітке уявлення про те, що відбувається. Згодом ЄС може ухвалити виважене рішення, чи потрібен такий новий інструмент і як він має виглядати. Незважаючи на відмінності у меті, країнам доцільно координувати свої дії з іншими партнерами, щоб уникнути небажаних наслідків одностороннього прийняття неузгодженої політики для перевірки зарубіжних інвестицій. Деякі європейські іноземні інвестиції можуть становити ризик для безпеки ЄС. Саме тому, акцент повинен розподілятися між національною безпекою як такою та її стійкістю. Наприклад, інвестиції ЄС в автомобільний сектор Китаю можуть не становити пряму загрозу безпеці [455], але в той час, коли ЄС намагається краще керувати надзалежністю, ці інвестиції можуть посилити залежність ЄС від Китаю, який, як відомо, використовує економічний примус. Хоча це стосується не всіх секторів і може не становити безпосередньої загрози безпеці, надмірна залежність обмежує простір для маневру ЄС. У цьому плані обговорення зарубіжних інвестицій може допомогти сформуванню структури економічної безпеки ЄС, яка приділяє більше уваги стійкості та дозволяє робити вибір, зводячи до мінімуму обмеження у разі збоїв. Цей підхід буде ґрунтуватися на більш довгострокових питаннях «відкритої стратегічної автономії», а не на безпосередніх міркуваннях безпеки, і він має стати основою всієї політики економічної безпеки ЄС.

Тим не менш, важливо розуміти, що значна частина надмірної залежності європейських компаній від Китаю не може бути пом'якшена шляхом перевірки зарубіжних інвестицій, яка охоплює лише дуже обмежену частину компаній у Китаї. Велика кількість, хоча й не всі нові обмеження, прийняті США, ЄС, Великобританією, Австралією, Японією та Південною Кореєю, є відповіддю на розширення глобальної присутності Китаю, його передбачувану несправедливу економічну конкурентоспроможність і використання ним економічного примусу на різних рівнях.

Увага до економічної безпеки в Китаї останніми роками також швидко зростає. Економічна безпека є наріжним каменем

всеосяжної концепції національної безпеки Китаю [265], а національна безпека сприймається як основа економічного розвитку Китаю. Нові заходи Китаю щодо забезпечення економічної безпеки тісно пов'язані з його відносинами на міжнародному рівні, особливо з США. Однак вони є результатом зусиль Китаю зі зміцнення нормативно-правової бази. Наприклад, у 2021 році Китай ухвалив Закон про санкції проти іноземних держав, щоб захистити себе від потенційних первинних та вторинних санкцій США, а також дати юридичне обґрунтування вже існуючої практики. Якщо Китай продовжить розробляти обмежувальні заходи, у тому числі зважаючи дії США, він, імовірно, відрегулює свій власний інструмент для перевірки зарубіжних інвестицій, у відповідь на ухвалення перевірки вихідних інвестицій США. Лідер партії та держави Сі Цзіньпін назвав зарубіжні інвестиції питанням національної безпеки. Оскільки Пекін намагається стимулювати інновації всередині країни та виробляти технології всередині країни, а США явно націлені на китайські інновації у своїй політиці, можна очікувати більшого застосування нових обмежувальних заходів.

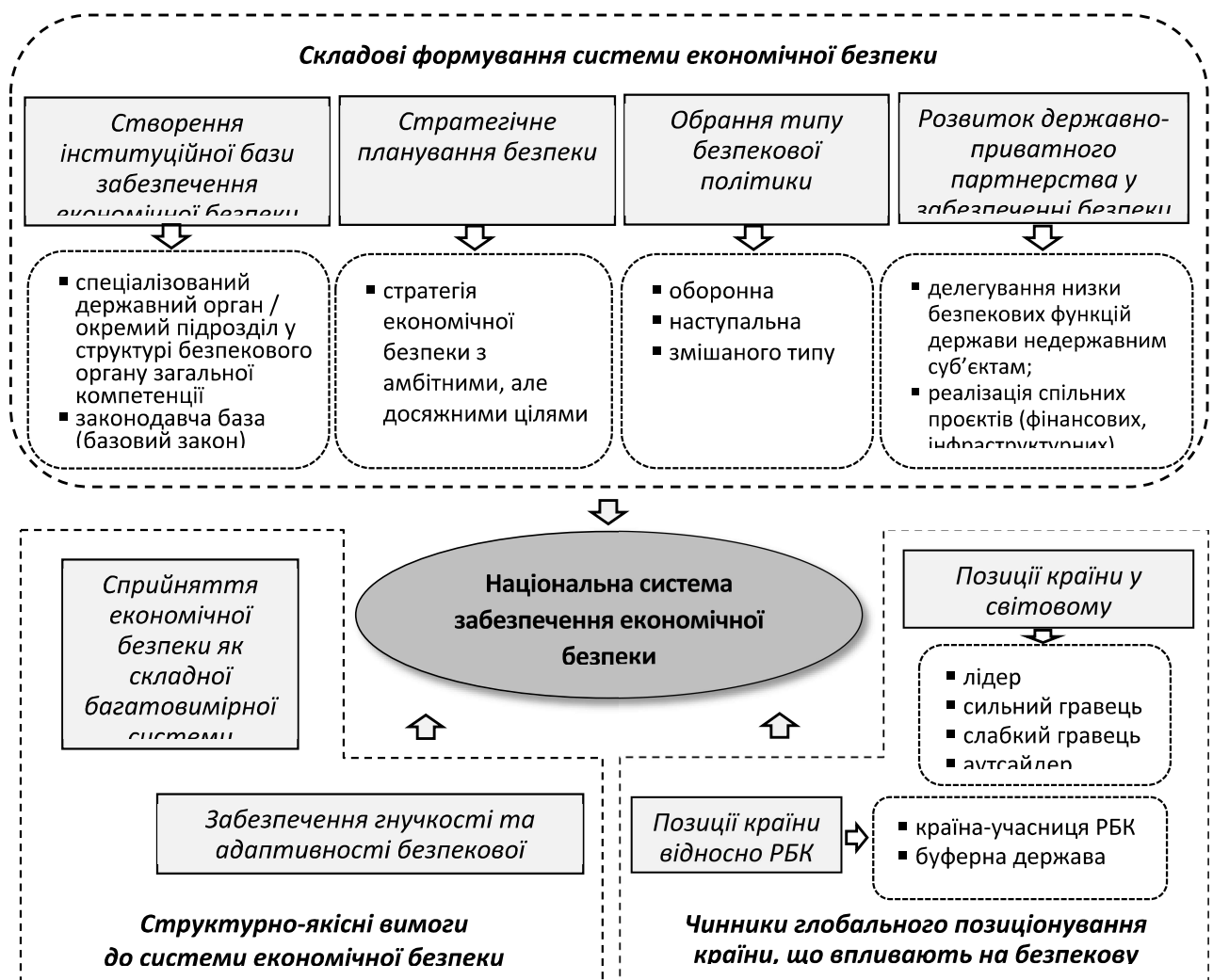
У 2018 році Китай запровадив форму механізму перевірки зарубіжних інвестицій – Адміністративні заходи для зарубіжних інвестицій підприємств. У даний час він обмежений країнами, які не мають дипломатичних відносин з Китаєм, які зазнають внутрішніх безладів або постраждали від санкцій, яких Китай дотримується. Угоди на суму менше 300 мільйонів доларів США звільнені від податку, але це також стосується іноземних субсидій китайських компаній. Заходи також застосовуються до чутливих галузей (включаючи військову промисловість, зв'язок, засоби масової інформації, нерухомість, енергетику та незаконні галузі, такі як порнографія). Формулювання регламенту залишає місце для його майбутнього розширення, наприклад, для його застосування в інших секторах та країнах.

Таким чином, ландшафт глобальної економічної безпеки стає все більш складним і поповнюється новими заходами економічної безпеки, зокрема, з боку держав, що розвиваються, для захисту національної безпеки країн та її стійкості. Середовище, що змінюється, є відповіддю країн на виклики та загрози зовнішнього середовища, що посилюються геополітичними розбіжностями, змінами ланцюгів поставок, кліматичними змінами, посиленням криз, зокрема енергетичною. На сьогодні виникли три основні

протиріччя, які формують порядок денний економічної безпеки у всьому світі: баланс між безпекою та економікою; захист та зміцнення внутрішньої економічної безпеки, уникаючи при цьому ненавмисних зовнішніх ефектів; підхід до питання Китаю.

Проведене дослідження закономірностей формування безпеки національних економік країн під впливом сучасних глобальних трансформацій із урахуванням сучасного ландшафту глобальної економічної безпеки дозволило виділити чинники, умови та закономірності, що визначатимуть конфігурацію національних безпекових систем і мають бути враховані при реалізації політики забезпечення економічної безпеки країн, які представлено на рис. 5.5.

Рис 5.5. Складові та чинники, що визначають конфігурацію національної системи економічної безпеки

Джерело: побудовано автором

1. Наразі практичні заходи із регулювання економічної безпеки більшість провідних країн зосереджують у напрямках забезпечення національних інтересів у сфері міжнародної торгівлі, контролю потоків інвестицій та забезпечення ланцюгів поставок. Разом з тим, такий підхід є досить вузьким сприйняттям економічної безпеки, який варто розширювати за рахунок визнання важливості й інших безпекових сфер (зокрема, й тих, що є складовими економічної безпеки відповідно до нормативно-правових актів України).

2. Крайніми проявами режимів управління економічною безпекою країн є наступальна та оборонна безпекова політика. Водночас, de-facto режим національної економічної безпеки, як правило, має змішаний характер і вимагає балансу між оборонною та наступальною політикою залежно від конкретної ситуації в країні. Більше того, держава може провадити єдиний підхід (наступальний або оборонний) при реалізації заходів з підтримки усіх складових економічної безпеки або диференційований підхід (коли частина складових безпеки забезпечується заходами оборонного, а інша частина – наступального характеру).

3. Одним із чинників, які обумовлюють характер безпекової політики і, зокрема, визначають схильність держави до оборонної або наступальної політики безпеки, виступають позиції країни у світовому господарстві (лідер, сильний гравець, слабкий гравець або аутсайдер).

4. Впливовим чинником, що визначатиме контури національної безпекової політики, є позиції країни відносно існуючих регіональних безпекових комплексів. І якщо для країн, що однозначно належать до певного РБК, логічним є активне включення у безпекові ініціативи на рівні міждержавної співпраці в межах регіону, то для буферних держав це завдання значно ускладнюється. Досвід України, як буферної держави, продемонстрував, що, знаходячись під часто різноспрямованим впливом двох регіональних комплексів безпеки, буферним державам складно утримувати нейтралітет і балансувати між відповідними РБК. Відтак, для таких держав важливо визначитись, в межах якого саме регіону вона буде розбудовувати свій національний комплекс безпеки.

5. У напрямку розвитку інституційного забезпечення економічної безпеки доцільним є заснування спеціалізованих державних установ, що опікуватимуться економічною складовою безпеки (за типом Бюро економічної безпеки України). При

збереженні практики управління безпекою на рівні державних органів широкого профілю, існує ризик того, що їх безпековий функціонал буде традиційно тяжіти до військово-оборонних питань безпеки.

6. Особлива увага має бути приділена державно-приватному партнерству у забезпеченні окремих аспектів економічної безпеки. Практика делегування окремих функцій держави, у тому числі й безпекових, недержавним (приватним) суб'єктам у світі не є новою. Наразі стратегічні документи України передбачають розвиток державно-приватного партнерства у наступних безпекових сферах: створення ефективної системи безпеки та забезпечення стійкості критичної інфраструктури; модернізація транспортної інфраструктури; розвиток оборонно-промислового комплексу [47,48]. Відносно економічної безпеки, це є особливо актуальним для тих безпекових сфер, у яких визначальну роль відіграє приватний сектор (наприклад, ІТ-галузь). Відтак, необхідно, щоб уряди усвідомили свою роль у регулюванні державно-приватного партнерства, оскільки економіки іноді мають балансувати між досить суперечливими цілями: з одного боку, намагаються захистити себе (наприклад, пом'якшити такі загрози, як кібератаки) і одночасно розвиватися (зокрема, за допомогою використання досягнень технічного та технологічного прогресу).

7. Умови, у яких формується сучасне безпекове середовище, висувають до національних безпекових систем нові вимоги. Це, зокрема, стосується підвищеної гнучкості національної політики забезпечення економічної безпеки. Така вимога пов'язана з тим, що система національної безпеки має адаптивно реагувати на швидкі зміни безпекового середовища та появу нових викликів і загроз безпеці. Так, співставлення визначених Всесвітнім економічним форумом топ-10 глобальних ризиків, представлених у таблиці 3.1, які найбільше впливатимуть на національну безпеку країн у найближчі 2 і 10 років, показує суттєву різницю у впливовості ризиків у короткостроковій і довгостроковій перспективі, а також демонструє появу нових ризиків.

8. Останніми роками економічна безпека нарешті почала визнаватися на державному та міжнародному рівні у якості окремої складової національної безпеки, яка потребує власних підходів щодо її регулювання та підтримки. Це стало наслідком трансформації у визначенні самого феномену безпеки і розширення її змісту від вузького сприйняття суто у військово-оборонному та політичному

контексті. Водночас, соціально-політична сфера продовжує демонструвати тісний зв'язок з економічною безпекою. З одного боку, чинники соціально-політичного та воєнного характеру продовжують справляти помітний вплив на середовище економічної безпеки. Зокрема, існує підвищений ризик того, що геополітична фрагментація спричинить геоекономічні війни та підвищить ризик конфліктів між конкуруючими державами (особливо між державами-лідерами). З іншого боку, економічна політика сьогодні використовується як елемент геополітичного протистояння (зокрема, як захисний інструмент – для підвищення самодостатності та незалежності держав, і як інструмент наступальної політики – для стримування експансії країн-конкурентів).

Таблиця 5.11

Топ-10 глобальних ризиків за ступенем впливовості у короткостроковій і довгостроковій перспективі

2 роки		10 років		
Місце	Ризики	Місце	Ризики	Зміна позицій
1	Криза вартості життя	1	Неспроможність пом'якшити наслідки зміни клімату	↑
2	Стихійні лиха та екстремальні погодні явища	2	Збій адаптації до зміни клімату	↑
3	Геоекономічне протистояння	3	Стихійні лиха та екстремальні погодні явища	↓
4	Неспроможність пом'якшити наслідки зміни клімату	4	Втрата біорізноманіття та колапс екосистеми	новий
5	Розмивання соціальної єдності та поляризація суспільства	5	Масштабна вимушена міграція	↑
6	Масштабні екологічні катастрофи	6	Кризи природних ресурсів	↑
7	Збій адаптації до зміни клімату	7	Розмивання соціальної єдності та поляризація суспільства	↓
8	Поширеність кіберзлочинності та інших проявів кібербезпеки	8	Поширеність кіберзлочинності та інших проявів кібербезпеки	без змін
9	Кризи природних ресурсів	9	Геоекономічне протистояння	↓
10	Масштабна вимушена міграція	10	Масштабні екологічні катастрофи	↓

Джерело: складено за даними [312]

Зростання витрат на ВПК і впровадження нових технологій у виробництво продукції воєнного призначення у все більшій кількості країн, що відзначається останнім часом, може

спровокувати глобальну гонку озброєнь, а у довгостроковій перспективі – загострити воєнні конфлікти з розгортанням новітнього озброєння і руйнівними наслідками для глобальної економіки. Важливо, щоб цей новий контекст економічної безпеки був оперативно врахований на рівні міжнародних інституцій з контролю над озброєнням. Відповідно, вимога гнучкості має висуватися не тільки до національних безпекових систем, але й до міждержавних механізмів забезпечення економічної безпеки.

Звісно, результативна робота із забезпечення економічної безпеки країн визначається, перш за все, дієвістю національних безпекових систем. Водночас, безпекові системи країн сьогодні знаходяться під зростаючим впливом глобальних трансформацій, які створюють якісно нові умови безпекового середовища і часто стають джерелом викликів та загроз економічній безпеці. Це ускладнює функціонування національних систем економічної безпеки і підвищує важливість міждержавної співпраці у цьому напрямі.

На сьогодні у світі функціонує достатньо велика кількість міждержавних установ, які прямо або опосередковано опікуються питаннями безпеки держав-членів. Але ефективність міждержавного діалогу та результативність їх безпекової діяльності неоднозначно оцінюється навіть країнами-учасницями. Так, Сполучене Королівство розглядає ОЕСР як найбільш ефективну координаційну організацію для розробки багатосторонніх підходів до економічної стійкості та безпеки [228]. У свою чергу, Сполучені Штати, як один із провідних членів найвпливовіших міждержавних установ, доводять переваги форуму G7, а також Чотиристороннього діалогу з питань безпеки (Quadrilateral Security Dialogue). Останній представляє собою стратегічну ініціативу між США, Японією, Австралією та Індією зі спільного розв'язання безпекових проблем у Індо-Тихоокеанському регіоні [441]. De-jure діяльність цієї ініціативи спрямовано на розвиток партнерства між державами-учасницями з урахуванням спільних інтересів, сприяння вільній торгівлі та мирному врегулюванню суперечок. De-facto мета цього стратегічного діалогу більше пов'язана із стримуванням експансії Китаю у регіоні.

У будь-якому випадку, за наявності значної кількості міждержавних безпекових установ необхідною є ясність щодо того, яку конкретну та взаємодоповнюючу роль кожна з них відіграватиме у досягненні цілей економічної безпеки, зокрема,

якою мірою вони можуть бути посередниками в угодах між конкуруючими державами. З урахуванням складності побудови повноцінної архітектури глобальної економічної безпеки, більш реалістичним завданням ввижається формування розвиненої мережі регіональних комплексів безпеки та активне залучення країн відповідних регіонів до їх функціонування.

Дослідження особливостей формування регіональних комплексів економічної безпеки, результати якого представлено у підрозділі 2.2, виявило прогрес у розвитку регіональних безпекових комплексів та створенні інституційної бази їх функціонування. Разом із тим, встановлено, що рівень інституційного забезпечення діяльності РБК у різних регіонах є суттєво диференційованим. Це стосується і наявності у регіонах міждержавних інституцій загальної та спеціальної компетенції у сфері безпеки, і ефективності їх безпекової діяльності. Крім того, протиріччя та суперечки як соціально-політичного й воєнного, так і економічного характеру (зокрема, боротьба за економічне лідерство у регіоні) між країнами усередині РБК часто стають перепонами на шляху до належної інтеграції безпекових питань.

Відтак, забезпечення безпеки національних економік країн світу все більшою мірою буде залежати від ефективності регіональних безпекових комплексів, що вимагає їх подальшого розвитку, зокрема, у наступних напрямках:

1. Доцільним є визначення структури управління регіональною безпекою на основі обрання типу відповідної структури. Сучасна практика управління безпекою регіону включає підходи від відносно неформальних до більш інституціоналізованих (регіональний баланс сил і неформальні альянси, регіональна узгодженість, регіональна кооперована безпека, регіональний колективний захист, регіональна колективна безпека, плюралістична спільнота безпеки) [233]. Застосування вказаних підходів до управління регіональною безпекою визначається типом загроз регіональній безпеці, рівнем інституціоналізації та складом суб'єктів [85]. Відповідно, управління РБК може брати за основу структуру одного типу, або мати змішаний характер, спираючись на регіональні безпекові угоди декількох типів.

2. Розбудова архітектури регіональної безпеки потребує модернізації інституційного забезпечення РБК у напрямках:

- упорядкування розподілу безпекових функцій між міждержавними інституціями, які діють у одному регіоні;

- посилення безпекових повноважень існуючих регіональних організацій або створення нових міждержавних ініціатив суто безпекового спрямування (наразі безпекові органи управління РБК переважно працюють у сфері військово-політичної та оборонної безпеки, а ті, що залучені до підтримки економічної безпеки, виконують ці функції достатньо опосередковано).

3. Для спільного вирішення специфічних вузьких питань економічної безпеки інституційна база РБК має розвиватися у напрямку створення мережі регіональних спеціалізованих установ для опікування різними складовими безпеки. Наразі найбільш розвиненою є мережа спеціалізованих регіональних ініціатив із забезпечення фінансової безпеки, у окремих регіонах діють також міждержавні органи з питань енергетичної безпеки, в інших сферах економічної безпеки інституційна база на рівні відповідних вузькопрофільних регіональних організацій є практично нерозвинутою.

Конкретні стратегічні пріоритети безпекового розвитку окремих національних економік, зокрема й вітчизняної, в умовах сучасних глобальних трансформацій усе більше визначатимуться як рівнем їх залученості до глобальних процесів, місцем у світовому господарстві і ступенем відповідної чутливості до умов глобального ландшафту економічної безпеки, так і позиціями країн у регіональних безпекових комплексах. У свою чергу, дієвість національної безпекової системи значною мірою залежатиме не тільки від її внутрішніх якісних характеристик, але й від ефективності безпекової діяльності на рівні міждержавних інституцій.

5.3. Безпекова компонента стратегії розвитку економіки України в умовах глобальних викликів

Результати дослідження особливостей формування економічної безпеки України в сучасних умовах світогосподарського розвитку та впливу чинників глобального середовища на національну безпекову систему, представлені у попередніх розділах, актуалізують необхідність вироблення стратегічного бачення місця держави у глобальному безпековому просторі. Головна роль у цих процесах відводиться державному плануванню забезпечення безпеки національної економіки. При цьому поряд з короткостроковими та середньостроковими програмами та